

A SZOBROM ALÁ.

Horváth Árpádnak, a művésznek, barátomnak.

Jöhet más Isten.
Jöhetnek bátrabb légiók,
Jöhetnek tíz-húsz újezer évek:
A gúla kész, kész a halotti lárvá,
Múmia arcom titokmosolyát
Már festi az élet.

Jöhet özön fény.
Jöhetnek megrakott hajók,
Jöhet száz asszony vágyakkal verve:
Nekem már elüzent a kosfejű pap,
Bebalzsamozta megállt szívemet
Már Isis szerelme.

Bölcs Memnon-lelkem
Meg-megzendülve néha még
Úl krip'ám feltárt kapujában, ül.
Egy-egy madár gránit vállára jésszel,
Tekintete a túlsópart felé
Dermed nézetlenül.

CSANÁDY GYÖRGY.

Esső.

(Novella.)

Ahol a kendőrcérna bogra ment, ott szakadt el. Alább a fehér, recés iveg-gomb a lugozásnál mállott le. — Mari hajoltába úgy érezte, mintha hideg járná a nyakát. Törödni nem akart véle. Sok a dolga. Nem es tudhatott hamarosan segíteni magán. Dagasztott. Tésztás kézzel ki bolond gunyáján babrálni?

A hivesség nem sokáig tartott. A megfeszült ürmösi lájbicska felett, megnyilott inge között es terjedni kezdött a láng. Újjahegyiből, kujakra fogott kezefejéből fojdogált. Ahogy összeállott a tészta, ahogy huppogott, szakadozott a tekenyőbe. Mikorra dobkeménynyé vállott a teteje, tűzbe borult egészen Mari.

A nyitott ablakon jó a szellő? — Onnat jött a hideg? — Egytüzbe vót a szüves munkától bokája, könyöke. S az ing-hasadéka között, a fehér huson levágtatott egy szem ragyogó gyöngy. Alább. — Jöhött immán a hideg!

Tizenhat kalákásnak dagasztott. Szívós, erőssen leffegő rozstészta, meglapiskálta még. Elészedte a tekenyő széjiről a végeit; rejafordította a közepire. Meghintötte, gömbejitgette. Kész. — Hite szerint három keresztet méjítött a tenere élivel a tetejire. Egyet azért, hogy egészséggel egyék. Egyet, hogy áldás legyen utánna. Egyet azért, hogy ez megadatott. Amiként nannya es tette.

A pest mellé huzta a lábat. A szöttessel elterítötte. Melegögyön s kejjen, mig hevitt.

A pestön pityóka pöffögött a háromlábasha. Megtolta arrább. A piros szén tüze megfénylött barna szemín. Kibomlott vérbe tüzellő ingeközín ragyogón, csillogott a verejték. Fente a kezit a tűz felibe, hogy a ragadt tészta valahogy vétökbe ne kerüjjön.

Eszrese vette, hogy befördült az embör — János — az ajtón. Ugyanbiza honnat ijen reggel? Hiszön monta, hogy délig megjárja a nagy csorda hejit. Megtekénti a csitkókat az erdön. A pásztor üzente tennap, hogy a hókás nyakán valami var támadott. Oda indult hajnalba.

— Hogy-hogy?

— Ess. — Dünnyögött János. Levágta a tálás sarkára a kalapját.

— Hogy igazán?

— Pedig.

— Nemes láthattam. Megdagasztottam, — szólott a fiatal asszon — Uristen!

— Mi bajod?

— Be sáros a csizmája.

— Hát, a ki sárba jár? Sze nem jároka hátam közepin.

Mari vigyázott. Hogy buffog az embör! Minek? Tám ő az oka annak, hogy ess? Katrincájába dörgölte a kezit. Megfordult azután, hogy a pityókát a hejire toltta.

— Jó, hogy haza jött kijed — monta lassudan.

— Neköd jó — felelte ő. A bajusszavége rángott.

Az asszon sietött a vigasztalással:

— Hiszön nem lesz annak a csitkónak valami nagy baja tám?

— Métt? — Hogy lenne?! Nem annak. De a kár az a miénk lessz. Az Isten akárhova tenné az idejít! — Örökké . . .

Mielőtt vétközött vóna, Mari kétfelé hányta a karját, met a gazda a közeliben tekerödött.

— Jujj!

— No?

— Juj!

Ékre szaladt szemöldökít nézte. Láta, hogy eszszekapná karjait Mari. Tovább lépne, vaj kifutna a házból. Nyakát előre vette. Az assó ajaka kéklenni kezdött. Rezzgett. Ahány finom ráne annyifelé. Mint a megszózott csikba a vér. Keresztül-kasul vágtat benne.

— Juj János, mozog! Uristen, Uristen . . .

— Mi te? — Kacagóra válott az arca az embörnek. Csak annyira, hogy a bajussza alatt megfért. Mliként három hónappal ezelött. Zabaradni jártak, amikor megszorította az essó s ökeme a legén, az eskütt leányát, Kelemen Marit a kalongya mellett. Tisztára úgy jedözött akkor es, mint most. Addég jujgattott, mig nyalábra kapta. Osztáng befogta a száját az ügyes! Bizony, hogy az! A lakodalomba a fesszegek megakarták verni Jánost, hogy elorozta előllik Marit. Két hava annak. Teréfára üdeje-kedve lehetött a fiatal gazdának még ma. Vót es.

Keergett a foga között:

— Mi mozog Marika, hol mozog, hallám?

— Juj be hideg, juj be mozog. Juj! Itt ne, itt. Görese, vajmi? Bizonyisten.

— Pusztia, nem göres.

— De, hideg. — Mutogatta Mari a holt. Csak küvelről intött maga felé. Egyiránt a megbomlott

inge közinek. Az ürmösi lájbi első kapcsa ott helyeződött. Ide cudarkodott János szeme es.

— Megnezem, hallám mi bajod lehet? Gondolom kebeledbe esött az üngöd gombja. A mozog, a hideg. János odakünnetről jött. A kezinek még a szele es fagyos vót, a tavaszi essőtől.

Mari esszekucorodott előlle,

— János!

— No.

— Estig itt állassze? Kijátassz, mintha ölnének. Hallám, no, hallám?

Bé es nyólt vóna mán. Vót vóna arca bőre hezza. Mari nyelt vaj hármát. A pest felé fordult. Meghajolt.

A nagy sikóttásra elkacagta magát János. Akkor es jött belőlle, amikor az asszon vállán keresztült állazott:

— Hidege még galambom? Fázzole még aranyom? Mozoge még édös?

Marika térgye eszeverődött. A méregtől. Felkapta hirtelen jobbik vállát, ahol az ura álla nyugodott hirtelen. A gazda szisszent, a nyelvibe harapott.

— A jószágát, a . . .

De az asszon a foga végire szedte a nyelvit. Klepölt izibe:

— Ugyee? Hát ezér kellett vissza jóni? Ezér nem nezhett a csitkók után, ezér? Hát gazda az ijen? Az ijen nem. Gyermök. Jácodik öröskké. Ahelyött, hogy dolga után lásson — me hiszön, ha nem es mennyen erdőlleni, van itthon es elég, — békát dugdos. Nem szégyölli magát. S osztáng még a kebelembe dugja.

Kercegett a harisnyakötő szijja, ugy kacagott az embör. Eldölt hátra a székön. Csapkodta a térgye kalácsát.

Mari szuszogott, járt a szeme, mintha nem az övé lett vóna. A nagy siecségbe drága olajat eresztött a két barna golyó. Nehogy ejjsze bégyujjon a tiszta méregtől a tengő.

— Böcsök, nagy böcsök kijed. Utállatos. Ijenön jár az esze mindétig. Böcsök.

Csak kacagott a böcsök. Könyve ellepte a tekintit. Nagy asztalfiók mejiből szakadatlan röhögött. — Igy ő az asszonnal. S hogy haraguszik. Hogy repdös a keze!

— Marika hé! Hova tettetted a békát? Ojan szép kicsike, fiatal zödbéka vót. Kivilágra ojan a színe, mint a selyöm keszkenyödnek. Hova tettetted? — Mozoge még, hidege még?

— Égesse meg a tűz a kijed tiz körmit. Bolon!

— Be haraguszol!

— Ijenököt csak Fuszuj Jóska esenál!

Az embörbe pusztult a kacagás. Eddég teréfa vót a teréfa.

— Mia, mia?

— Ahát. Fuszuj Jóska. A esenál ijenököt.

— Te!

— Duvadhat a szeme. Mondom, hogy Fuszuj.

Fuszuj, Fuszuj . . .

— A lelkit az asszonyának. Mondode mégeccer?

— Hát. — Fuszuj, bolon Fuszuj. Medve Fuszuj

Jóska.

Az urát, Bölöni Kelemen Jánost így csufolták a faluba. Az öregapja után. Őszi szántás idejin eccör fuszujkát akart vetni az öreg. Aszonta, hogy az ő földje más föld, mint a többi a határba. Télön es azt teröm, amit ő akar. Minden nemzetjit azér hergelték Fuszujoknak. A kolontos öreg után. De csak akkor, ha ott nem vót valamik Bölöni Kelemen. Inas gyer-

mök mind. A fesszegieköt megverögették, ha eszikbe kerültek. Játékból es.

Elkereködött János szeme hát:

— Megütlek Marika, ha ijent mondassz, tulajdon uradnak.

— Megüti kijedöt apó, ha hezzám nyól.

— Legén a te apád Mari. De már csak a pest alatt. A füttözésbe.

— Legénebb mint kijed. Nem es fog csitkó hejött . . .

— Asszont — vágta ki leptibe János — a götös.

— Békát! — Sikótotta a fehérség. — Nem es hivom én kijedöt ezután másnak csak békaszógabirónak. Vaj talián szakácsnak. Békafogdosó!

Öntötte a pityókáról a vizet. A moslékos cseberbe fordította. Bélepte a gőz. Az élit elszedte tám ez a haragjának.

Az embör maga se tutta, hogy haraguszike, neme. Vaj csak ugy teszen, mint zabaratáskor, akkor szerető korába. Megsodorintá lombosodásnak indult bajusszát s keze szintjin tekingetött Mari felé.

Az asszon elindult. Az ajtó kilincsin vót a keze, onnat vissza fordult:

— Ahejött, hogy segéte, öröskké jácodik. — Mutatta a széklábon a tekenyöt. — Sze sütés vagyon.

Evvel se mondott semmit János fülinek. Berregés vót. Se harag, se öröm benne.

— Hátha sütés vagyon Marika, csak süss meg. Lessz ki megegye.

— Lessz. Csakhogy a bévetni való fa szükös hajjae.

— Vágjake?

— Kéne még vajegy szál. A lepénnek szén kell — mongya az asszon kényösön.

— Vágjake? — A cudar esmég belésemelt.

Marika marokra fogta a lájbi felett a megbomlott üngöt.

— Medve! — eresztötte a foga között az ura bokros szemibe.

— Hogy-hogy? — kérte János. Megbékélt vóna. De Marinak az anyja es vadnak születött.

— Mit kérdi? Vágjon hát. Ha kell. — Medve. Talián szakács.

— Mig te megszakajtod, addég én megvágom a fát.

— Rejta. Ha mán a csitkókot annyiba hagyta.

János elindult a szín alá. Nyugta nem vót. Kódorgott elé-hátra, bé az estállóba, vaj a hombárok felé. A csürbe es bénezött. Eléjött. Innet-onnat visszacsudálkozott. A mérgeshöz. Láta, hogy le-fel hajladozik az eresz alatt. A kemencéhez jár. Arrébb a tyukboritók közül kiszedi a szakajtókot. Lehordja a tésztát egymásután velük. El-elnezte János. Gondolta, ha keresné a fészit, há megkapná mingyár. Vághatna. De — ha haraguszik . . .

Dongott-kongott, mint a dongó a firissen nyilott rózsavirág körül. Ha a sok szép levéltől hezza nem fér . . .

Marika lehozta az üres tekenyöt osztáng a vakaró vassal. A kutból jegest mert a tekenyöbe gőzölő forró vízbe. Jánosig hallatszott, hogy herseg a tekenyő ódala a kovácsolt vastól.

— Marika te!

Hátvást vót neki az asszon.

— Marika te, hé! Nagyobbra vágjame, vaj küssebb kell, — kiájtott a szín alól. Tudván-tudva, hogy a beszéd kedvijér kérdi. Csak a vakaró felett reja. Az asszon megkuporodott a tekenyő mellé. Elgembejedett rokojája láccot csak. S a haja szálán egy-egy essőcsepp szikrázása. Nem akart a hallani semmit.

János két kézre kapta a fészi nyelit. Osztáng! Most úgy odacsap ennek a rönknek, hogy a föld es két-felé hasad alatta, mint érott deblec.

Hehögött utánna. Elkapta a fejít. Met jókora darab forgácsot nyesött le. A forgács vissza pergett, elinalt a szitálló essőbe. Szinte érte — azt látta János — a szín gerendáját. Kisiklott. Bugott-zugott mint száz cserebogár.

Repült, repült a fadarab. Amikor leesött, sikótani kezdött esmég az asszon a kutyávája mellett.

Eleddeg kuporodott a tekenyó előtt a lábaujja-hegyin. A repülő fadarab a derekára puffant. Biza a mérges meginoga s belé hemgeredett a tésztás tekenyőbe. A vízbe. De úgy, hogy a fejivel beléturt a ragadós vakarékba.

Alkkorát kacagott János, hogy a tyukpajtból es kinyargalt minden. Még a vak kakas es pergett esze-vissza, mint fiatal korába.

Marika kikelt valahogy a tekenyőből. Az embör odajött. Leszedte a vakarékot megsáppadt arcáról, szemiről s az orráról. Fojvást kacagott a cudar.

Még a nyitva vót inge közibe es jutott a tésztás feredőből Marikának. De hogy János odavájt, a kezire vert:

— Férré medve! — sugta lihögve.

A mejjecskéje azér rengett a besső jókedvtől. Osztáng tám János kacagássától es.

... A vak kakas elült azután. Marika menyecske dudolva vette bé a kenyeret s oda hallgatott Jánosnak a szin felé. Aszongya az embör:

— Vajjon hónapes esse még az esső?

Bo-Sin Endre.

Petőfi utolsó vacsorája.

Sok szó hangzott már el Petőfi utolsó óráiról. Az *Ellenzék* 1911 május 27-iki (118.) számában egy teljesen megbízható szemtanu, az akkor még 87 éves özv. *Duka Jánosné* elbeszélése alapján megírtam „Petőfi utolsó éjszakájá”-nak történetét, melyről eddig a következőket tudtuk:

Gracza György: „A magyar szabadságharc története” c. művében (V. köt. 1881—82. l.) ezeket írja: „Székelykeresztúron megháltak. Petőfi egy odaváló birtokos, Varga Zsigmond vendégszerető házában kapott éjjeli szállást. Másnap (július 21-én) a reggelenél a család viruló leánya, a bájos Rózsika fölkererte Petőfit, szavalná el valamelyik költeményét. Petőfi egy pillanattig elmereng s aztán csodálatos előérzet hatása alatt épp az „Egy gondolat bánt engemet” című költeményének a szavalásához fog. Megrázó erővel zeng beszédes ajkairól az örökszép rapszódia: Ott essem én . . . stb. A leánya méltó figyelemmel tekint a költőre. Minő csodálatos vágy, milyen hősi óhaj! Hátha beteljesedik. Petőfi szívélyesen elbucsu-zik, aztán tovább megy Segesvár felé: a harcmezőre.”

Tartalmilag ugyanezt írja dr. *Ferenczi Zoltán* Petőfi életrajzában (III. köt. 366—69. l.), de megtoldja ezzel: „A boldog leánya a költő elutazása után nemzetiszinü szalaggal átköti a kávé csészét, melyből a költő reggelizett s ereklyéi közé teszi el. Hat óra tájban indult el (Székelykeresztúrról), hogy Uj-Székelen csatlakozzék Bemhez; de már ez utban van Segesvár felé.”

Még szinesebb, költőibb eme jelenetnek az a leírása, amelyet *Pekár Gyula* ad „Az utolsó reggel” címen a Petőfi-Album 90—92. lapjain. Hosszas volna azt idézni, de jellemzésül megemlítem, *Pekár* azt is tudja, hogy Rózsika megkérdezte:

— Örnagy ur, izlett-e a kávé?

— Nagyon izlett kisasszony, köszönöm.

„Varga Zsigmond uram a fejét csóválja, véletlenül épen a falon kettyegő órára pillant: pont félhat van. Petőfi szaval. E percben a távolból bömbölő dörrenés riad. Mi az? Petőfi rajongó mosollyal fordul meg s az üvegen át merészen mutat a völgy felé: „Ott . . . ott essem el én . . .”

Mindhárman úgy írják le, hogy Petőfi utolsó éjszakáját Varga Zsigmondnál töltötte s ehhez fűzik a július 31-iki reggel eseményeit. Megírtam, hogy ez tévedés, mert Petőfi Sándor 1849 jul. 30-án Székelykeresztúron nem volt éjjeli szálláson Varga Zsigmondnál, hanem csak ott vacsorált. Megírtam, hogy Petőfi este tizenegy órakerült Varga Zsigmondtól s felkereste a tiszteket a régi Konrád-féle ház helyén volt kocszmában, ahol a tisztek óriási éljenzéssel fogadták. Petőfi aztán a rövid éj hátralévő részében mulatott a tisztekkal, de inkább beszélgettek, mint itáltak. Petőfi énekelt, szavalt s köszöntőket mondott. Innen indult Petőfi a tisztekkal utolsó útjára július 31-én reggel 3 óra felé.

Mikor ezeket írtam, nem ismertem még id. Varga Zsigmondnak alábbi levelét, mely leírja Petőfi utolsó vacsoráját. E levelet néhai Gyárfás Endrétől kértem el a székelykeresztúri unitárius főgimnázium történelmi muzeuma számára. A levél szövszerinti tartalma a következő:

„Méltóságos Gyárfás Endre urnak tisztelettel Gernyeszeg, up. Sáromberke. Méltóságos Ur! Két év óta áll a halhatatlan szellem érc szobra Segesvárt. E rövid két év alatt száz meg száz alakban variálva jelentek meg különböző lapokban és folyóiratokban a nagy költőről cikkek, melyeknek legnagyobbrésze az utolsó napjaira s különösen az utolsó estéjére vonatkoztak. Sok volt a cikkekben a szellem, de annál kevesebb valódiság.

Nem akartam s most sem akarok ellentmondani az íróknak, de miután több oldalról kérésrel fordultak hozzám, hogy mondanám el az est lefolyását úgy, amint az valójában történt, mintegy kényszerítve érzem magamat azt úgy leírni, amint boldogult jó apámtól és testvéreimtől több alkalommal elbeszélni hallottam.

Sajnálom, hogy éppen akkor nem lehettem hon, de én is, mint minden hazátszerető, szabadságért lelkesülő ifju, ott voltam a táborban, mindazonáltal saját szememmel látva — sem mondhatnám el hibeiben, mint az édesapám szavai után.

1849 július 30-án érkezett Bem tábornok kis táborával Székely-Keresztúrra s édes apámhoz a tisztek közül többen szálltak be s közöttük Zejk Domokos is. Később hire szaladt, hogy Petőfi is megérkezett s fent van a piactéren. Erre a hirre édes apám rögtön felsietett a piacra s ott a Novák Antal kereskedése előtt, másokkal együtt beszélgetve megtalálta Petőfit, kit meghívott vacsorára bivalytejes puliszkára. Ő a meghívást szívesen és örömmel fogadta el. Nyolc óraker már javában folyt a vacsora, melyen többen vettek részt, jelen volt a polgári elemből a kivégzett Gálfi Mihály is.

Vacsora után, mely igen jó hangulatban folyt le, kimentek a kertbe s ott letelepedve a padokra, igen vidám társalgás közt csakhamar énekre gyujtottak. (Bolyai Gergelyné rokonom és testvérem Róza, igen kellemes, szép hanggal rendelkeztek). „A virágnak megtiltani nem lehet” című dallal nyitva meg. Ilyen hangulatban maradt a kedves társaság 12 óráig. Tizenkét óraker mindenki távozott szállására. Bucsu-